

Martin Fotta a Paloma Gay y Blasco (eds.)

Ethnographic Methods in Gypsy, Roma and Traveller Research: Lessons from a Time of Crisis

[Etnografické metody ve výzkumu Cikánů, Romů a Travellerů. Poučení z krizového období.]

Bristol: Bristol University Press, 2024, 177 s., ISBN 978-1-5292-3186-8

Čtenářům se do rukou dostává další publikace, jejímiž editory jsou Martin Fotta a Paloma Gay y Blasco a která vychází z kritické reflexe dopadů pandemie COVID-19 na romské populace v Evropě. Kolektivní monografie navazuje na loni vydané *Romani Chronicles of COVID-19* (recenzované v RDž, viz Szénási 2023) a je jejich důležitým metodologickým doplněním a rozvinutím. Za vznikem monografie stojí tým mladých autorek a autorů z akademického světa i jeho pomezí, kteří se spolu v době pandemie scházeli na sérii workshopů zaměřených na dopady zdravotnických i politických rozhodnutí na komunity „Cikánů, Romů a Travellerů“ (*Gypsies, Roma and Travellers*, v originále zkracováno často na GRT). Zatímco *Romani Chronicles* se zaměřovaly na tematické uchopení dopadů pandemie na romské populace dle geografického klíče, hlavní cíl nové publikace obrací pozornost na proměny a výzvy samotné etnografické práce v terénu, který se *de facto* stává nedostupným.

V úvodu publikace nazvaném „Emerging Trends in Gypsy, Roma and Traveller Research“ konstatují oba editoři hluboké dopady pandemie COVID-19 na romské komunity v celé Evropě. Tvrdí, že krize zesílila stávající zranitelnost a zároveň vytvořila nové formy marginalizace, a to na základě specifických opatření namířených přímo proti romským komunitám. Text zdůrazňuje významný metodologický posun ve výzkumu souvisejícím s romskými tématy. K němu došlo, když se vědci přizpůsobili výzvám, které pandemie přinesla. Tradiční výzkumné metody, jako je etnografický výzkum v terénu, byly ztíženy omezeními pohybu, což donutilo výzkumníky přehodnotit své dosavadní přístupy. Nemožnost etnografie

in situ není brána tedy jako omluva pro absenci poznání, ale mnohem spíše naopak jako příležitost pro revizi metodologických postupů a také pro hledání nových směrů. Naléhavá potřeba zdokumentovat dopady pandemie zároveň upozornila na etický a politický rozměr vytváření znalostí v rámci vědeckého výzkumu mezi Romy.

Záměrem knihy je dle editorů prozkoumat tyto metodologické proměny a nastínit jejich důsledky pro budoucí výzkum, které nepominou s odvoláním protipandemických opatření. Autoři argumentují nutností reflexivního etnografického přístupu, který klade důraz na pozicionalitu výzkumníka a neustálou reflexi dynamiky moci ve výzkumném procesu. Zdůrazňují, že výzkumníci musí pozorně zvažovat svůj vliv na komunity, které zkoumají, a zajistit, aby jejich metodologie neudržovala existující nerovnosti. Důraz na metody spolupráce a začlenění hlasů členů zkoumaných komunit do výzkumného procesu je obzvláště zásadní, protože je v souladu s novými trendy v participativním výzkumu a etické vědě.

Z výše uvedeného vyplývá, že autoři jednotlivých kapitol se zdaleka nesoustředili pouze na konkrétní dopady pandemie na limity jejich výzkumné práce. Zdá se, že naopak období určitého výpadku, chaosu a hledání využili jako příležitost zastavit se, revidovat a společně reflektovat samotné základy etnografického výzkumu i psaní. Tím se zařadili do proudu reflexe terénního výzkumu, který v antropologii probíhá v rámci dekolonizace i krize reprezentace posledních několik desítek let. Autoři například navrhují chápání „terénu“ (a s ním souvisejícího „domova“) jako proměnlivého souboru vztahů a procesů namísto jeho chápání jako ohraničeného prostoru nebo komunity. Také zdůrazňují nutnost vnímat terénní výzkum jako proces vytváření znalostí kombinující různé časové roviny, nikoli jako trvalé období „bytí tam“ a „práce v terénu“ (s. 3). Pozornému čtenáři zde neunikne paralela s Marcusovým konceptem *multisited ethnography* (1995), který je rozvíjen i v tuzemském prostředí (Grygar 2016). Další apel se týká samotné povahy etnografického psaní, které je podle autorů vždy charakteristické procesem vytváření, a je tedy vždy „provizorní, částečné a nestabilní“ (s. 3). Tyto a podobné výzvy tak mohou antropologicky poučenému čtenáři připomenout myšlenky z programového sborníku *Writing Culture* (Clifford, Marcus 1986), který přinesl obrat v antropologické reprezentaci jinakosti.

Podobnost spočívá i v tom, že z úvodu i jednotlivých kapitol je znát určitá snaha o generační vymezení se vůči předchozím postupům. V knize se také mluví o dopadech covidu obecně na prekarizaci akademické práce jakožto kontextu angažované vědy. Sám vznik knihy má podle Gay y Blasco a Fotty kolaborativní a týmovou povahu, protože její vznik byl provázen prohloubením vazeb přátelství mezi přispěvateli v letech pandemie. Právě tyto vazby umožnily jak formulování určitého generačního apelu, tak participativní a dialogický přístup vůči zkoumaným

osobám. V knize je také zdůrazňován záměr přispívat ke snižování bariér mezi vysokým akademickým stylem a těmi, pro které není snadno přístupný, ať už se jedná o studující nebo členy romských komunit. Zcela prakticky má být tento cíl podporován „grafickou facilitací“ Tamsin Cavaliero, která přináší na začátku každé kapitoly vizuální shrnutí základních témat dané kapitoly.

Příklad kolaborativního způsobu psaní přináší čtvrtá kapitola „Bridging Academia and Romani Activism in the Age of COVID-19“, která je dialogem mezi výzkumníkem (Antonio Montañés Jiménez) a romským aktivistou (Demetrio Gómez Ávila). Oba se zabývají úvahami o spojení advokacie a akademie novým způsobem. I přes negativní aspekty pandemie na podporované či zkoumané komunitě, včetně omezení vlastních aktivit, je krize také příležitostí: od využití online nástrojů komunikace po přerušení dosavadní rutiny jako nenadálé příležitosti se zastavit a reflektovat dosavadní způsob výzkumu. Antonio Montañés Jiménez v dialogu přiznává, že nebýt pandemie, nebyl by donucen postupovat více kolaborativním způsobem. Vzájemná spolupráce přinesla též reflexi způsobu akademického psaní pro jiné cílové skupiny, kdy výzkumník dostává přímou zpětnou vazbu od osoby bez vyššího formálního vzdělání. Oba spoluautoři pak reflektují nutnost vzájemného vyjednávání a kompromisu při vytváření textů, které zahrnují obě perspektivy, tedy aktivistickou i akademickou.

Ve své kapitole nabízí Marco Solimene reflexi dopadů COVID-19 na proměnu svého dlouhodobého terénního působení v římském táboře pro bosenské Romy. Tvrdí, že přechod do online světa byl možný pouze na základě předchozího dlouholetého pobytu přímo na místě. K reflexi výzkumu na dálku přidává i otázky o angažovanosti výzkumu, včetně toho, jak se postavit politickému tlaku vůči nomádským táborům. Solimene už před rokem 2020 začal využívat WhatsApp, Messenger a další nástroje na přímou komunikaci, pokud nebyl v Římě. Nicméně lockdown přivodil naprostou změnu v samotném terénu, kdy samotní aktéři převedli množství aktivit přímo na síť, kde je bylo možné sdílet a zkoumat. Online etnografie přinášela nemalá omezení (chybějící dimenze fyzické blízkosti, vícesmyslová zkušenost apod.), nicméně je možné mluvit o ambivalenci: podle autora mu zvýšená online komunikace umožnila vést takové konverzace s participanty, které by v offline světě nebyly možné (v soukromí s jednou ženou apod.). Podobně ambivalentně autor vidí i dopady na komunitu, která trpěla tlakem a uzavřením v táboře, nicméně jeho prostor zároveň představoval určitý *safe space* poskytující prožitek praktické sounáležitosti a solidarity (kritický čtenář se ovšem s ohledem na nedostatek prostoru v rámci kapitoly nedozví podrobnosti).

Kapitola Iliany Sarafian „Roma Ethnographies of Grief in the COVID-19 Pandemic“ nabízí silnou reflexi sdílení bolestných emocí mezi výzkumníci a jejími romskými participanty. Pandemie nejen narušila možnost pokračování v terénním výzkumu, ale zasáhla i bolestnou ztrátou blízkých. Podle autorky jsou emoce něčím, co může snadno unikat naší etnografické pozornosti, nebo

si často s těmito fenomény nevíme rady. Nicméně, jak událost smrti v rodině samotné antropoložky Sarafian, tak i v rodině její romské participantky Marie, přinesla nečekané aspekty; v návaznosti na tradici samotné antropologie emocí (Rosaldo 2014) Sarafian tvrdí, že její vlastní zkušenost se smrtí a zármutkem jí dala příležitost se přiblížit svým participantům pro ni naprosto novým způsobem. Autorka říká: „Ve svém doktorském výzkumu jsem strávila měsíce v terénu, včetně zachycování příběhů spojených s rituály, zahrnujících smrt i truchlení. Byl to ale právě Mariin příběh zármutku, o který jsem ‚zakopla‘ a který mě vedl k uvědomění, že zármutek byl jedním z trvalých témat vycházejících z terénního výzkumu, která přesahují složku ‚vidění‘ fyzické přítomnosti a umožňují jak ‚naslouchání‘ tomu, co jsem si myslela, že vím, tak učení se otevřenosti novým způsobům výzkumné analýzy“ (s. 86).

Autorka popisuje, jaký průběh a důsledky mělo nepředvídatelné prolínání vlastní zkušenosti bolesti a smutku s tím, co prožívala Marie. Ta zažila ztrátu živitele rodiny a blízké osoby, přičemž nemohla prožít smutek ve fyzické blízkosti s ostatními. Následně byla nucena migrovat do Británie za prací, kde kontaktovala výzkumnici. Obě ženy tak společně hledaly cesty ke sdílení truchlení, přičemž pro obě bylo důležité zapisování vlastních emocí. Zaznamenávání vlastních myšlenek se ukázalo jako důležitý nástroj k zpracovávání emocí – pro participantku i pro výzkumnici samotnou. Právě na mixu etnografie a evokativní autoetnografie bylo možné podle Sarafian ukázat, jak dialogický charakter terénního výzkumu skrze sdílení prožitku smutku vede také ke smazání hranice mezi výzkumnickým já a zkoumaným druhým.

Další inovativní formu etnografického psaní představují výzkumník Stefano Piemontese a jeho romská terénní asistentka Luxa Leoco v kapitole „Luxa’s Prism: A Collaborative Ethnography of Im/mobilities in Pandemic Times“. Jejich počáteční znalost z terénního výzkumu přerostla v dlouhodobější spolupráci, která nabyla konkrétních podob při výzkumu znevýhodněné mládeže v Madridu během roku 2020, kdy se potkávali v rámci videohovorů. Následovala další forma spolupráce právě při společném psaní kapitoly, která je tak dalším příspěvkem kolaborativní etnografie, v němž akademický a neakademický partner píše etnografii společně a zároveň analyzují nevýhody a výhody samotného procesu spolupráce (Gay y Blasco, Hernández 2020). Pro oba z autorů tak bylo zásadní téma vzájemné zranitelnosti a také sdílení nejistoty a selhání, které se stalo zásadní pro budování jejich vzájemného vztahu a pomohlo zmírnit alespoň některé mocenské rozdíly. V souvislosti s prolomením bariéry mezi akademií a žitým světem Luxy Leoco bylo třeba projít sérií praktických kroků, které umožnilo sdílení pracovních postupů s někým, kdo nemá formální akademické vzdělání. Jak oba shrnují: „Epistemická spolupráce vyžaduje vytvoření vztahového prostoru, který usnadňuje mezilidské vazby nad rámec přisouzených sociálních rolí a pozic a zároveň hluboce reflektuje jejich dopad na procesy produkce znalostí“ (s. 127).

Kromě uvedených autorů a autorek přispěli svými texty ještě: Nathalie Martinque v kapitole s názvem „Beyond the Screen: An Attempt to Conduct Remote Anthropological Research on Perceptions of a Global Crisis“, kde poskytuje praktické rady k tvorbě etnografických dat na dálku. David Friel přináší se svým textem „Over and Back Again: Reflections on Inhabiting the Paradoxical Role of Insider Researcher during COVID-19“ zajímavou reflexi pozicionality insidera ve zkoumané komunitě. Ve své kapitole „Analysing Contradictions: Reflections on Ethnographic Work with Romanian Roma“ popisuje Ana Chirîtoiu kontradiktorní požadavky jednotlivých aktérů terénního výzkumu.

Kniha nabízí řadu případových studií výzkumníků a výzkumnic, které jsou příkladem funkčních strategií i nejednoznačných příběhů týkajících se aplikace etnografických metod. Jedna ze silných stránek textů spočívá ve zkoumání průniku materiality, sociálních vazeb i emocí v rámci procesu terénního výzkumu ve všech jeho formách, které zahrnují i online prostor. Fotta a Gay y Blasco upozorňují na omezení, která v rámci tradičních metod sběru dat zdůrazňují nutnost sociální distance vědce a předkládají přesvědčivé argumenty pro metodologickou revizi ve vědeckém výzkumu Romů. Výzkum může aspirovat na transformativní a posilující charakter pouze tehdy, pokud je etnografická metodologie dostatečně flexibilní a schopná se přizpůsobovat zájmům a schopnostem svých partnerů v terénu.

Autoři tvrdí, že kniha je něčím na pomezí příručky a průvodce, čímž chtějí poukázat na inovativnost a inspirativnost této publikace pro čtení, promyšlení a další rozvíjení idejí v knize obsažených. Přestože texty přinášejí zásadní témata, občas může čtenáři připadat, že s ohledem na charakter kolektivní monografie není možné témata probírat do větší hloubky skrze prezentování etnografických příkladů. Je zde potenciální oblast pro další zkoumání a budoucím publikacím podobného typu by mohly prospět případové studie nebo konkrétní ilustrace těchto metodologických posunů v praxi, které by zvýšily praktickou použitelnost doporučení autorů.

Závěrem lze říct, že kniha editorů Fotty a Gay y Blasco slouží jako výzva k akci a zároveň jako zdroj informací pro vědce, kteří se snaží zorientovat v komplexitě výzev pro romistický výzkum v postpandemickém prostředí. Kniha klade do popředí zkušenosti a perspektivy romských komunit a jejich členů také zdůrazňováním samotné participace těchto komunit na produkci vědění v rámci žánru etnografického psaní. Kniha zdařilým způsobem propojuje různé úhly pohledu na reflexi mocenského pole mezi výzkumníkem a zkoumaným, které přesahuje samotné okolnosti pandemie COVID-19. Tento autorský počín tak položil základ pro další zkoumání etických a metodologických aspektů terénních výzkumů v romském prostředí, což z něj činí významný doplněk stávající literatury.

Jaroslav Šotola¹

1 Autor je antropolog působící na FF UP v Olomouci. E-mail: jaroslav.sotola@upol.cz

Literatura

- Clifford, J., Marcus, G. E. (eds.). 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Gay y Blasco, P., Hernández, L. 2020. *Writing Friendship. A Reciprocal Ethnography*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Gay y Blasco, P., Fotta, M. (eds.). 2023. *Romani Chronicles of COVID-19: Testimonies of Harm and Resilience*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Grygar, J. 2016. *Děvušky a cigarety: O hranicích, migraci a moci*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Marcus, G. E. 1995. Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24: 95–117.
- Rosaldo, R. 2014. *The Day of Shelly's Death: The Poetry and Ethnography of Grief*. Durham, NC: Duke University Press.
- Szénássy, E. 2023. Paloma Gay y Blasco a Martin Fotta (eds.): *Romani Chronicles of COVID-19: Testimonies of Harm and Resilience*. *Romano džaniben* 30 (2): 145–148.